

ERDÉLY SEBASTIAN MÜNSTER MŰVEIBEN

„Íme ez az, amit tudok, ti jobban tudjátok?”
Sebastian Münster

A földről, a különböző helyekről és az emberekről szóló leírások már az ókorban is léteztek, ezeket sikeresen átvették és terjesztették a reneszánsz és a humanizmus korában. Ezek a munkák kozmográfia néven váltak ismertté. Ezen művek szerzői között olyan híres személyiségeket találunk, mint: Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), Johann Rauw (?–1600), André Thevet (1502–1590), Paulus Merula (1558–1607), Johannes Honterus (1498–1549) és Sebastian Münster (1488–1552).¹

Bár a fent említett szerzők mindegyike igyekezett újdonságokat hozni a világ különböző részeinek leírásaiba, és próbált túllépni az ókori látásmódon, mégis, legalább négy okból a legfontosabb kozmográfus továbbra is Sebastian Münster marad:

- az ő *Cosmographiája* a szöveg és a képek szempontjából is sokkal teljesebb, mint a más szerzőké;
- a modern térképek száma sokkal nagyobb, mint a ptolomaioszi hagyományból ihletettek;
- másokhoz képest műve sokkal több kiadást ért meg, így jelentős mértékben elterjedt a világon;
- a földkerekség városairól megjelentetett képek és térképek utat nyitottak a meglehetősen nagy sikernek örvendő szakmunkák (Braun–Hogenberg) előtt.

Ahhoz, hogy megértsük az Európa Sztrabónjának is nevezett Sebastian Münster (*1. ábra*) összetett személyiségét, röviden át kell tekintenünk életrajzát. 1488. január 20-án született a Mainz város közelében található Ingelheimban, ahonnan elindult a mozgatható nyomóelemes nyomtatás Odüsszeiája. 1505-ben belépett a ferences rendbe. Négy évvel később az elzászi Rufach városába, a Szent Katalinkolostorba küldik tanulni. Itt folytatja tanulmányait Konrad Pellikan közvetlen irányítása alatt, akit Münster követ, amikor Tübingenbe megy. Németország e híres egyetemi központjában alkalma volt megismerni Johann Stöffler (1452–1531) professzort. E sokoldalú ember – csillagász, asztrológus és hosszúságmérő eszközök feltalálója – hatására az ifjú szenvedélye fellángol a földrajz és a térképkészítés iránt, amely akkor úttörő tevékenységnek számított.²

1524-ben Heidelbergbe hívják héber nyelvet tanítani, de 1529-ben tétovázás nélkül Svájc virágzó kulturális központjába, Bázalbe utazik, ahol élete végéig lakott. Bár a svájci időszakot megelőző évek nem kellően dokumentáltak, tény, hogy akkoriban Münster intenzív szellemi életet élt.

Magánéletében is jelentős változás következik be, hiszen kilép a ferences rendből, csatlakozik a reformáció eszméihez, és feleségül veszi Anna Selbert, egy fontos bázeli nyomda alapítójának, Adam Petrinek (1454–1527) az özvegyét.

A Bázalben töltött időszak is nagyon gyümölcsöző volt a nevelt fiává vált Heinrich Petrivek (1508–1579) való szoros együttműködésnek köszönhetően.

Münsternek ekkor lehetősége nyílt az összegyűjtött hatalmas anyag hasznosítására, valamint arra, hogy gyűjtőutakat tegyen és kiterjedt levelezést folytasson az európai humanistákkal, köztük Johannes Honterusszal, akitől első kézből származó információkat kapott. A kiterjedt levelezésből mára már csak 50 levél maradt fenn. Végül az is megadatott számára, hogy nyomtatásba adja két alapművét, a *Geographiát* és a *Cosmographiát* (2. és 2.1. ábra). Az sem lényegtelen, hogy a Münster–Petri szövetség pénzügyi szempontból is nyereséges vállalkozás lett. Alkotóereje teljében, népszerűsége csúcán, e tehetséggel megáldott és energikus ember 1552. május 26-án hirtelen távozott az élők sorából, életét a pestis ragadta magával.

Münster az utókorra hatalmas és sokrétű életművet hagyott, amely mintegy 70 munkából tevődik össze, nagy részük a hebraisztikához, fő kutatási területéhez kapcsolódik, amelyet valójában a 20. század kezdetéig tekintettek alapvető tudományágának. Csakhogy ez időtől fogva a térképészet és vele együtt a földrajz és történelem került előtérbe. Tevékenysége kiegészült a hosszúságmérő eszközökkel kapcsolatos munkákkal, amelyekkel a híres humanista főképben életpályája kezdetén foglalkozott.

Ami a térképészetet illeti, Münster több regionális jellegű térképet is készített a német területekről (Németország és Svájc). Ugyancsak részt vett

¹ SCHÜLLER, Mechtild 2002.

² McLEAN, Matthew 2007 vö. *Map Forum Magazine* 10.

Nicolaus Cusanus Közép-Európa térképének újrakiadásában, amelynek eredeti kézírata elveszett.³ Münster hírnevét már említett két művével, a *Geographiával* és a *Cosmographiával* szerezte. Az előbbi hat, az utóbbi 34 kiadást ért meg.

A történelmi és földrajzi sorozatban megjelenő első munkája részt vesz az 1477-ben indult versenyben, amelynek célja Klaudiosz Ptolemaiosz, a híres alexandriai tudós *Geographia* című művének újrakiadása volt. Az első kiadás Münster gondozásában, 1540-ben, Bázelen jelent meg, amelyben az „Óvilágról” készített 27 térképet, de ugyanannyi modern térképet is (Tabulae novae) tartalmazott. Ismereteink szerint a *Geographia* összesen 6 kiadást (1540, 1541, 1542, 1545, 1551, 1552) ért meg, ezekben Erdély térképe TRANSSYLVANIAE XXI ▶ NOVA TABVLA ◀ cím alatt jelent meg (3. és 3.1. ábra). A térkép szövegének fordítását az 1. számú melléklet tartalmazza.

Az Erdély-térkép lényegesen ritkább, mint a Magyarország-térkép, ugyanis csak 3 *Geographia*-kiadásban jelent meg német vagy latin nyelven.

A monumentális méretű *Cosmographia* (800–1200 oldal) egy olyan világról nyújt átfogó képet, amelyet katonai és vallási konfliktusok tépáznak, az új világok felfedezése iránti vágy uralja, és amelyet a humanizmus és reneszánsz nagyszerű eszméi vezérelnek a tudásra szomjazó világ megteremtéséért. Talán ez volt az első olyan alkalom, amikor az emberek egy széles rétege, az írástudóké, nemcsak saját magukról, de másokról szóló, átfogó ismeretek birtokába is juthatott. Kétségtelenül, e műve kidolgozásánál Münster felhasználta széles körű tudását, utazási tapasztalatait és a számos levelezőtársától szerzett információkat. Mindehhez hozzájárult a Petri családdal való találkozás és együttműködés. 1544-ben jelent meg a *Cosmographia* első kiadása, amelynek folyamatosan javították szövegét, bővítették képanyagát, így gyorsan piaci sikerré vált. Hat évvel később a mű elnyerte végleges formáját, így 1544 és 1628 között folyamatosan újranyomták. A *Cosmographia* sikere szerzőjének halála után is töretlenül növekedett, új kiadásokat ért meg munkatársa és utódja, Heinrich Petri (1508–1579) és ennek fia, Sebastian Henric Petri (1546–1627) gondozásában.

A német, latin, francia, olasz és cseh nyelvű 34 kiadás rövid elemzéséből kiderül, hogy ezek kifejezetten a német területek közönségét, nem pedig a tudósok világát (hiszen csak 5 kiadást nyomtattak ki latin nyelven) célozták meg. Hasonló sikernek örvendett 1570-től fogva Abraham Ortelius a *Theatrum Orbis*

Terrarum című atlaszával. A mű élettartama szempontjából pedig Ptolemaiosz *Geographiájának* nyomtatott kiadásaival vetekedett.

Ami tartalmát illeti: kezdetben a mű 6 könyvből állt, amelyek az általános elméleti ismereteket taglalják, a kontinenseket és az országokat mutatják be. 1614 és 1628 között a könyvek száma 9-re nőtt, főként a történelemnek szánt fejezetek bővültek, kiegészültek a leírások, újabb elemeket jelenítettek meg, és kijavították a hibákat. A szöveget számos képpel illusztrálták. A megjelenés korai szakaszában a fametszetek száma 471-re, a térképek száma 26-ra tehető. Később ezek száma gyakorlatilag megkettőződött, végleges formájában a mű körülbelül 900 fametszetet és 50 térképet tartalmaz. A *Cosmographia* hozzáférhetősége és dokumentációs értéke a rendkívül változatos – városokat, koronás főket, viseleteket, foglalkozásokat, mindennapi jeleneteket, címereket, növényeket, állatokat, szörnyeket és borzalmakat megjelenítő – képanyagnak köszönhető. Így a kevésbé tájékozott közönség is élvezhette a képeket. A *Cosmographia* másik erőssége a térképekben rejlik, hiszen egy helyre gyűjtötte a nyugati félteke általános jellegű és regionális térképeit.

A *Geographia* és *Cosmographia* kiadásaiban Erdélyt a IV. könyvben – Dániával, Norvégiával, Svédországgal, Izlanddal, Magyarországgal, Lengyelországgal, Oroszországgal, Bulgáriával, Görögországgal és Törökországgal együtt képekben (térképek és városképek) valamint leírásokban mutatják be. A földrajzi lefedettség szempontjából a térképek több típusúak: míg egyesek Erdélyt közép-európai környezetbe helyezik, más részük csak e vidék bemutatására szorítkoznak. Méreteiket tekintve vannak kétoldalas és miniatűr térképek. A következőkben e térképészeti alkotásokat fogjuk elemezni eredeti térképek segítségével.

Mindkét idézett műben megjelenik Erdély fametszetről készített, kézi színezésű térképe. A keretezett rész fölött ezek a címek olvashatók:

TRANSSYLVANIAE TABVLA,
TRANSSYLVANIAE XXI · NOVA TABVLA,
Die Siebenbürg / so man sunst auch Trassyluaniam
nennt.

Ami a TRANSSYLVANIAE TABVLA (4. ábra) térképét illeti, tartalmi szempontból a Honterus által 1532-ben Bázelen készített CHOROGRAPHIA szolgált alapul, néhány apró módosítással: A CICVLI helyébe Zekeln Schur kerül, mégpedig gót betűkkel, és megmaradnak a szász „országok” nevei ugyanazokkal a betűkarakterekkel (kivételt képez Burzeland / Barcság, melynek neve e helyen megtartja a latin írásmódot), Corona (Brassó) pedig Croneňstat-tá változik.

³ MEURER, Peter 2007.

Az elemzéshez használt példány hátoldalán két, kézzel írt megjegyzés olvasható, amely rendkívül értékes útmutatással szolgál. Az egyiket fekete tintával írták, és pontosan meghatározza a kiadás időpontját: „*Ex Cosmographia Sebastiani Munsteri, editum año 1550*” (4.1. ábra). Egy másik, ezúttal ceruzával írt feljegyzés az értékét is megadja, az említett térkép ugyanis a 19. század végén vélhetően 3 koronáért („3. k.”) kelt el, ami az akkori időkben is meglehetősen magas árnak számított.

Ez a változat Dacia térképével együtt a *Cosmographia* első kiadásában jelent meg.⁴ Néhai Szántai Lajos állítása szerint⁵ az előfordulás gyakorisága szempontjából Erdélynek ez a fajta térképe sokkal ritkább, mint Magyarországé, hiszen ezt csak a *Geographia* három kiadásában és a *Cosmographia* kilenc kiadásában publikálták.

Az Erdély-térkép második változatát rézbe metszették, a keret feletti címben gót és latin betűkkel ez áll: *Die Siebenbuerg / so man sunst auch Trassyluaniam nennt.* (5. ábra.) Az előző példánnyal ellentétben ennek az a sajátossága, hogy sokkal több településnév található rajta, mindegyik latin betűkkel, Nösner Land (Beszterce vidéke) Bosner Land lesz rajta, a bal alsó sarokban pedig egy kartus látható magyarázó szöveggel, amelyben felsorolják Erdély legfőbb jellegzetességeit (6. ábra): „*Erdély egy ország, körbevéve és megerősítve magas, vad és zord hegyekkel, gazdag mindenféle fémekben, termékeny állatokban, szarvasmarhában, gabonában és mindenféle növényben, német nyelvekben. A legfontosabb víz az Olt (Alta vagy Alitz), amelyik Székelyföld (Zekel Schur) hegysegeiből ered, majd Valachián (Walachey) át a Dunába (Thonaw) folyik.*” Az adnotált fordítás a 2. számú mellékletben található.

Egy másik változatban a mintegy féloldalmi, kisebb méretű térkép főként Magyarországot és Erdélyt ábrázolja, de egészen a Bugig és az Athosz-hegyig tartalmaz elemeket. Tartalmát illetően Dacia térképe alapján készült, az ugyancsak Honterus által jegyzett *Rudimenta Cosmographica* részét képezi (7. ábra). Kevesebb módosítást tartalmaz, a helyesbítések néhány vidék vagy település nevére vonatkoznak, amelyeket latinból németre írtak át. Dacián kívül, amely az egykori tartományra emlékeztet, a Prut és a Dnyeszter között „*Gete*” (géták) szerepel. Az oldalak óriási száma miatt e térkép nyomtatásánál több fa nyomódúcot is használtak némely módosítással, ez könnyen észrevehető, például „*Bosna*” megnevezés „*Bosnia*” helyett. A nyomtatás minőségének elhanyagolását az

egy-egy betűk hiánya is érzékelteti, például egy német nyelvű kiadásban Dacia „*acia*”-ként szerepel. Ennek az a magyarázata, hogy a „*D*” betű egyszerűen letörött a nyomódúcról. A német nyelvű kiadásokban néha a keret felett megjelenik a cím is: *Das vierdt buech / Transilvania/Siebenbürgen.* (IV. könyv, Erdély / Siebenbürgen). E térkép fontossága abban rejlik, hogy a *Cosmographia* első kiadásában lapnyi méretben közölték.⁶ Utólagos kicsinyítése valószínűleg annak köszönhető, hogy a falemez megsérült, és egy másikkal helyettesítették.

Egy miniatűr térképet is belefoglaltak az egyik francia kiadás *LA DESCRIPTION / vniuerselle de Hongrie & de toutes / les parties d'icelle.* (Magyarország s a hozzá tartozó tartományok leírása) című fejezetébe. Ebben az esetben Siebn/bürg központi helyet foglal el, és lapos gyűrűként ábrázolják, hegyekkel körülvéve (8. ábra). Erdély külső részén, a hegyeken kívül megjelenik Zekēln (Székelyföld). A miniatűr térkép a *Landtafel des Ungerlands, Polands, Litaw, Walachei und Bulgarei*⁷ című térkép részlete.

Ami az erdélyi városok képeit illeti, az egyik látkép Brassórol (*Corona qua Pressouia*)⁸ készült, amit a Dacia térképének hátoldalára nyomtattak – ezt az eljárást gyakran használják a szakirodalomban –, és a város első ismert képeként tartják számon (9.1. és 9.2. ábra). Több kiadást is elemezve, mint például az 1552-es bázelit, felismerhetjük, hogy tulajdonképpen a Singen (Németország) melletti Hohentwiel várának kliséje.⁹ Ilyen kliséket gyakran használtak korabeli könyvekben, például az 1493-ban megjelent *Nürnbergi Krónikában*¹⁰. A *Cosmographia* 1544. évi első kiadásának 671. lapján helyezték el Szeben látképét a következő magyarázattal: *Hermenstatt / hauptstatt*¹¹ (10. ábra).

Akárcsak más, abból a korból származó írásművek, Münster életműve sem tűnik ki eredetiségével. A Magyarország tartományának tekintett Erdélynek négy fejezetet szentelnek¹². Az első, amelynek címe *Erdély, Magyarország tartománya*, általános leírást tartalmaz, amelyben kiemelik Székelyföldet és azt, hogy itt más nyelvet beszéltek, mint a többi, német ajkú lakos. A következő fejezet *Erdély városait* és azok különböző sajátosságait tárgyalja: Szeben majdnem akkora volt, mint Bécs, és nagyon jól erődített város volt; Brassót Szeben után az ország második városaként tartották számon, mivel a Levante-tal való kereskedelem egyik központja volt. Dokumentum jellegű adatokat kínál az *Erdély*

⁴ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁵ SZÁNTAI Lajos 1996.

⁶ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁷ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁸ NUSSBÄCHER, Gernot 1977.

⁹ Lásd az www.istitutodatini.it adatbázisait.

¹⁰ RADU, Măriuca 2008.

¹¹ MÜNSTER, Sebastian 1544.

¹² HOLBAN, Maria 1968.

termékenységéről című fejezet, amely a vidék természeti kincseinek – arany, ezüst, vas, só, különös kinézetű állatok – gazdagságát hangsúlyozza. Az utolsó, *Erdély közigazgatásáról* szóló fejezetben az olvasó röviden megismerhette a tartomány régi kormányzati formáját. A szöveg teljes fordítását a 3. számú melléklet tartalmazza.

Erdélyt illetően – a korábbi korszakokkal ellentétben, amikor közvetlen információk hiányában a megjelenítés eléggé pontatlan volt – hatalmas eredményt jelentett Erdély Honterus által készített térképének bevonása az európai körforgalomba, még Ortelius németalföldi térképész *Theatrum Orbis Terrarum* című atlasza (1570) előtt.

Mellékletek

1.

A közönségesen Hét Várnak¹³ is nevezett Erdély¹⁴ a Magyarok Királyságának¹⁵ része, majdnem minden oldalról igencsak magas hegyek veszik körül. Lakói legnagyobbbrészt németül beszélnek; úgy tartják, még Nagy Károly idejében kerültek oda¹⁶ Szászországból. Régen saját hercegük¹⁷ volt, ám miután maga az ország beállt Krisztus zászlaja alá, és Magyarország királysága¹⁸ elfoglalta, Magyarország királya¹⁹ nevezett ki az élére helytartót és kormányzót, akit az ottaniak nyelvén vajdának²⁰ neveznek. A terület legnagyobb városát Szebennek²¹ nevezik a mellette elhaladó, ugyancsak ezt a nevet viselő folyó után; közönségesen Hermenstatnak hívják. A második hely Brassóé²² (közönségesen Cronenstat), ahová Görögországból, s ahonnan tovább a magyarországi Budára szállítanak árukat. A terület földje eléggé termékeny. Medgyes²³ városa közelében nagy bőséggel terem a szőlő, mely okból kifolyólag azt a földet Weinlandnak nevezik, vagyis borvidéknek. Kolozsvár²⁴ és Vizakna²⁵ közelében, valamint Székelyföldön²⁶ sőt bányásznak. Zalatna²⁷ és Abrudbánya²⁸ városoktól nem messze aranyat termelnek ki, Torockó²⁹ városához közel pedig vasat. Számos folyó folyik keresztül a területen, jelentékenyebbek ezek közül a Maros³⁰ és az Olt³¹, melyet Ptolemaiosz Allutumnak nevezett; mindkettő hajózható.

2.

Erdély egy ország, körbevéve és megerősítve magas, vad és zord hegyekkel, gazdag mindenféle fémekben, termékeny állatokban, szarvasmarhában, gabonában és mindenféle növényben, német nyelvekben. A legfontosabb víz az Olt³², amely Székelyföld³³ hegységeiből ered, kifolyik az országból Oláhországba³⁴, onnantól a Dunába³⁵.

3.

Erdély, a Magyar Királyság tartománya. XXXI. fejezet

Ezt a területet úgy veszik körbe minden oldalról, mintegy falakként, a hatalmas hegyek, mint várost az azt védő bástyák, mely okból kifolyólag háborúban szinte képtelenség győzelmet aratni fölötte. Katonái is elszántak és igencsak erősek. A hegyeken túl kelet, dél és észak felől oláhok élnek. Oláhországnak azt a részét, amelyik észak felé esik, Moldvának nevezik, lakói pedig vad és szilaj emberek, kemény ostorai az edélyieknek. Moldva harcias, hadviselésre mindig kész embereknek ad otthont. A terület fővárosát Suceavának³⁶, közönségesen Sotzschennek nevezik. Azt mondják, képtelenség elfoglalni ezt a földet. Mátyás, Magyarország királya megpróbálta az uralma alá hajtani őket, ám miután azok csellel bekerítették, súlyos vereséget szenvedett, maga is alig tudott elmenekülni, a közönségesen Zeckenlandnak nevezett Székelyföldre³⁷ húzódva vissza. Székelyföld pedig különös egy vidéke Erdélynek, melynek lakói más nyelvet beszélnek, mint az erdélyiek. Az erdélyiek ugyanis legnagyobbbrészt németül beszélnek, a székelyek viszont magyarul. A székelyeknek három fontosabb városuk³⁸ van, melyeket székéneknek hívnak, Kézdi, Orbai és Sepsi,³⁹ melyekben itélkeznek, és ahol összegyűlnek, valahányszor nagy dolgokról és az egész Székelyföldet érintő ügyekről akarnak tanácskozni. Idetettük ezt a kis térképét Erdélynek és a szomszédos területeknek, hogy láthasd, hol vannak azok a földek, melyek Dacia részét képezték, úgymint Oláhország, Bulgária, Erdély, Szerbia, Rácföld,⁴⁰ Moldva és a többi.

¹³ Septem Castra.

¹⁴ Transsylvania.

¹⁵ Ungaricum regnum.

¹⁶ Bonfini többek által átvett eredetmagyarázata.

¹⁷ dux.

¹⁸ Ungariae regnum.

¹⁹ rex Ungariae.

²⁰ Weivodes.

²¹ Cibinium.

²² Pressovia.

²³ Medwisch.

²⁴ Clausenburg.

²⁵ Saltzburg.

²⁶ Ceculia (erazmita ejtése: Cekulia).

²⁷ Schlotten.

²⁸ Altenburg.

²⁹ Ysenberg.

³⁰ Morossus.

³¹ Altum.

³² Alta vagy Alitz.

³³ Zekel Schur.

³⁴ Wälachey.

³⁵ Thonaw.

³⁶ Sossavia.

³⁷ Itt is Ceculia.

³⁸ Civitates.

³⁹ Kisdi, Orbai et Schepsi.

⁴⁰ Servia, Rascia.

Erdély városai. XXXII. fejezet

Erdély számos városa közül, úgy tartják, kiemelkedik Szeben, Brassó, Segesvár, Medgyes, a közönségesen Nösennek nevezett Beszterce, Kolozsvár, Szászsebes, Gyulafehérvár⁴¹ és mások, a legnagyobb város pedig Szeben⁴², közönségesen Hermenstatt, amely város méretére nézve majdnem ugyanakkora, amekkora Bécs Ausztriában, és igencsak erős falai vannak. Szebent ezer lépésnyire sem lehet megközelíteni a város körüli számos tó és mocsár miatt. A [z erdélyi] vajda nemrégiben⁴³ hét éven keresztül tartotta ostromgyűrűbe fogva, igyekezete azonban hiábavalónak bizonyult. Nem messze innen, délebbre áll Vöröstorony⁴⁴, egy igencsak erős vár fent a hegyekben, az itt lezúduló folyó mellett, ahol a hegyek között keskeny bejárata nyílik Erdélynek, és az egész területnek mintegy védőbástyájául szolgál, minthogy dél felől senki be nem juthat, ha a vár parancsnoka az utat elrekeszti. Szászsebes városa alatt, Szászváros⁴⁵ mellett egy másik vár is áll, ott, ahol a hegyközi völgyek és hóborította havasok között elhaladó folyó mentén út vezet Erdélybe. Máskülönb a terület második legnagyobb városa Szeben után a közönségesen Cronenstatnak nevezett Corona; ezt a várost a magyarok a közeli patak után Brassónak⁴⁶ nevezik. Ennek földjein bőséggel terem a gabona, marhájuk is sok van. Szőlő is terem itt, boruk azonban savanyú. Innen keskeny út nyílik a hegyeken keresztül Targovist⁴⁷ felé; ezt az utat Törösvár vára⁴⁸ védi, nehogy az ellenség könnyen betörhessen itt. A görög kereskedők feljönnek egészen eddig a városig, és fűszereket, gyapotot, lenvásznat, szőnyegeket és efféle árukat hoznak magukkal; mindez aztán to-

vábmegy egészen Budáig. Targovist⁴⁹te, közönségesen Tervis, az oláhok legnagyobb városa, és fejedelmeik megközelíthetetlen birtoka és székhelye. Nem kőfalakkal van körülvéve, hanem árkokkal és cölöpökkel megerősített sáncokkal, melyeknek külső oldala számtalan igencsak hegyes karóval van teletűzdelve, s melyek vizenyős erdők által elrejtett ingoványok és vízzel telt mélyedések közt húzódnak, úgy, hogy télen jóformán az egész környező vidéken keresztül nem vezet járható út⁴⁹ – ez Dacia már korábban is említett tartománya, melyet a régiek római kolóniának mondtak,⁵⁰ mely okból kifolyólag az óslakók⁵¹ még napjainkban is időnként latinul beszélnek. Ez a nép barbár és kegyetlen, vakon hisznek a jövendölésekben és jósjelekben, folyton csak rabolni, prédálni vágyanak. Ez a hely két napi járóföldre esik Brassótól, s jelenleg török helytartó székel itt, az oláhok között pedig görögök, németek, törökök és keresztények is élnek.⁵² Targovist⁴⁹te és Brassó közt fekszik Cămpulung⁵³ városa, melyet keresztények laknak, s ahol azokat az árukat tárolják, melyeket Targovistéből szállítanak Erdélybe. Ezen a vidéken, egy természetes adottságainál fogva kimondottan védett helyen található Hunyad városa is, ahol János, Mátyás király apja született. 1566-ban Lazarus von Schwendi,⁵⁴ Németország igen jeles hőse a Szepességben⁵⁵ bátran és kiválóan harcolt Erdély fejedelme ellen, Tokaj várát bevette, és visszavette mindazon, az erdélyi szorosokon kívül eső területeket, melyeket az [vagyis a fejedelem] elfoglalt.

(Ford. és adnotálta:
a német szöveget BOÉR Laura,
a latin szöveget BOÉR Máté)

⁴¹ Hermenstat, Cronenstat, Schlesburg, Meduisch, Bistricium, Clausenburg, Millenbach, Weissenburg.

⁴² Cibinium.

⁴³ Szó szerint: a mi időnkben.

⁴⁴ Rubea Turris.

⁴⁵ Bros.

⁴⁶ Pressovia.

⁴⁷ Tergovistus.

⁴⁸ Arx Turzfest.

⁴⁹ „[R]egio immeabilis sit”.

⁵⁰ „[H]aec est provincia Daciae, cuius supra meminimus, dicta apud veteres Romana colonia”.

⁵¹ Vagy bennszülöttek (Aborigines).

⁵² „[H]abitant inter Valachos Graeci, Teutones, Turcae & Christiani”

⁵³ Langenau.

⁵⁴ Lazarus a Swendi.

⁵⁵ Sepusium.

Transilvania în opera lui Sebastian Münster

„Ceea ce știu, iată, știți voi mai bine?”
Sebastian Münster

Descrieri ale pământului, cu locuri și popoare, au existat încă din antichitate, dar ele au fost preluate și răspândite cu succes în perioada Renașterii și a Umanismului. Denumirea sub care au rămas cunoscute a fost cea de cosmografie. Printre autorii unor astfel de lucrări se numără nume celebre, ca: Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), Johann Rauw (?–1600), André Thevet (1502–1590), Paulus Merula (1558–1607), Johannes Honterus (1498–1549) și Sebastian Münster (1488–1552).¹

Deși fiecare dintre autorii mai susmenționați au încercat să aducă noutăți în ceea ce privește descrierea diferitelor părți ale lumii și să depășească viziunea antichității, totuși cel mai important cosmograf rămâne Sebastian Münster, din cel puțin patru motive:

- cosmografia sa este mult mai complexă, atât ca text, cât și ca imagine, față de ceilalți autori,
- numărul hărților moderne este mult mai mare decât al acelor inspirate din tradiția ptolemeică,
- a fost mult mai des reeditată, răspândirea ei în lume fiind impresionantă,
- apariția imaginilor și planurilor orașelor, de pe tot cuprinsul globului pământesc, a deschis calea unor lucrări specializate (Braun–Hogenberg) care la rândul lor s-au bucurat de un imens succes de public.

Pentru a înțelege personalitatea complexă a lui Sebastian Münster (*Figura 1*), supranumit și „Strabon” al Europei, devine necesară o scurtă trecere în revistă a biografiei sale. S-a născut la 20 ianuarie 1488, la Ingelheim, localitate situată în apropierea orașului Mainz, locul de unde a pornit odiseea tiparului cu litere mobile. În 1505 este primit în rândurile ordinului franciscan, iar patru ani mai târziu este trimis să studieze la mănăstirea Sf. Ecaterina din Rufach (Alsacia). Aici își urmează studiile sub directa coordonare a lui Konrad Pellikan, iar când acesta se îndreaptă spre Tübingen, Münster îl urmează. În acest important centru universitar al Germaniei, a avut ocazia să-l întâlnească pe Johann Stöfler (1452–1531). Sub directa influență a acestui om multilateral, astronom, astrolog și inventator de aparate de măsurat distanțele, tânărul începe să fie pasionat de geografie și de modul de producere al hărților, activitate de pionierat la aceea vreme.²

În anul 1524 este chemat la Heidelberg pentru

a preda ebraica, dar fără a ezita, în 1529 pleacă la Basel, înfloritorul centru cultural al Elveției, unde va rămâne tot restul vieții sale. Deși perioada premergătoare etapei elvețiene rămâne una insuficient documentată, cert este că Münster va desfășura o intensă activitate intelectuală.

Schimbări majore vor avea loc și pe plan personal, moment în care va părăsi rândurile ordinului franciscan, va adera la ideile Reformei și se va căsători cu Anna Selber, văduva lui Adam Petri (1454–1527), fondatorul unei importante tipografii din Basel.

Întreaga perioadă petrecută la Basel va fi una foarte fructuoasă și datorită strânsei colaborări cu Heinrich Petri (1508–1579), devenit fiul său vitreg.

Münster are acum posibilitatea să valorifice imensul material adunat, să efectueze numeroase călătorii de documentare, să poarte o imensă corespondență cu umaniștii Europei (printre care și Johannes Honterus de la care a primit informații de primă mână), din care s-au mai păstrat 50 de scrisori, și în final să încredințeze tiparului cele două opere fundamentale ale sale: *Geographia* și *Cosmographia* (*Figura 2* și *2.1*). Nu este lipsit de importanță faptul că alianța Münster–Petri se transformă într-una profitabilă și pe plan financiar. Aflat în plină putere creatoare, pe culmile popularității, acest om înzestrat și energic a părăsit brusc această lume în ziua de 26 mai a anului 1552, atins fiind de flagelul ciumei.

Münster a lăsat posterității o operă vastă și diversificată, însumând aproximativ 70 de lucrări din care majoritatea aparțin ebraisticii, domeniul de bază al autorului. De fapt, până la începutul secolului XX, acesta a fost considerat fundamental. Numai că, începând de la această perioadă, cartografia și, odată cu ea, geografia și istoria au fost reconsiderate, devenind prioritare. Lor li s-au adăugat și acele lucrări care abordau instrumentele de măsurat distanțele, de care celebrul umanist a fost preocupat, cu precădere la începuturile carierei sale.

În ceea ce privește cartografia, Münster a întocmit mai multe hărți cu caracter regional ale spațiului germanic (Germania și Elveția). De asemenea, s-a implicat în reeditarea primei hărți a Europei Centrale, aparținând lui Nicolaus Cusanus și al cărei manuscris original s-a pierdut.³ Celebritatea în epocă și-a câștigat-o datorită celor două lucrări amintite

¹ SCHÜLLER Mechthild 2002.

² MCLEAN Matthew 2007, Map Forum 10.

³ MEURER, Peter 2007.

deja, *Geographia* și *Cosmographia*. Prima lucrare are șase, iar cea de-a doua 34 de ediții.

Prima lucrare din seria istorico-geografică se înscrie în competiția începută în 1477, având ca scop reeditarea *Geographiei* lui Claudiu Ptolemeu, celebrul savant alexandrin. Prima ediție, îngrijită de Münster, a apărut la Basel în anul 1540, cuprinzând la început 27 de hărți ale Antichității și tot atâtea hărți moderne (*Tabulae novae*). În total, *Geographia* după cunoștințele noastre a cunoscut șase ediții (1540, 1541, 1542, 1545, 1551, 1552). Harta Transilvaniei a apărut cu titlul: *TRANSSEYLVANIAE XXI ▶ NOVA TABVLA* (Figura 3 și 3.1.), și a apărut în trei ediții. Traducerea integrală a textului de pe verso se găsește în *Anexa 1*.

Cosmographia, lucrare de proporții monumentale (între 800 și 1200 de pagini), reprezintă o viziune complexă a unei lumi dominate de conflicte militare și religioase, de descoperirea de noi țărâmurii, și animate de generoasele idei ale Renașterii și umanismului, pentru o „lume” însetată de cunoaștere. Era poate pentru prima dată, când o largă categorie de oameni, cea a știutorilor de carte, putea să intre în posesia unor informații atât de complexe despre ei înșiși și despre alții. Fără îndoială că Münster și-a folosit în conceperea acestei lucrări erudiția, experiența călătoriilor și informațiile dobândite de la numeroșii săi corespondenți. La toate acestea se adaugă întâlnirea și colaborarea cu dinastia Petri din Basel. În anul 1544 apare prima ediție a *Cosmographiei*, îmbunătățită continuu ca text și imagini, transformată rapid într-un mare succes de piață. Șase ani mai târziu ia forma definitivă, fiind retipărită continuu din 1544 și până în 1628. *Cosmographia* își continuă cursul ascendent și după moartea inițiatorului ei, fiind continuată de Heinrich Petri (1508-1579), colaboratorul și succesorul său, și de fiul acestuia, Sebastian Henric Petri (1546-1627), supraviețuindu-i și acestuia cu un an. Din analiza succintă a celor 34 de ediții apărute în limbile germană, latină, franceză, italiană și cehă rezultă că erau destinate cu precădere publicului din spațiul germanic și mai puțin lumii savante (doar 5 au fost tipărite în latină). Un succes asemănător îl va cunoaște, începând cu 1570, Abraham Ortelius, cu al său *Theatrum Orbis Terrarum*, iar ca longevitate edițiile tipărite ale *Geographiei* lui Ptolemeu.

Din punct de vedere al conținutului, dacă la începuturi *Cosmographia* era împărțită în 6 cărți ce tratau generalități teoretice, continente și țări, între 1614 și 1628 se ajunge la 9 cărți, fiind lărgite în principal secțiunile dedicate istoriei. De asemenea, descrierile au fost amplificate, au fost adăugate noi aspecte, iar erorile au fost corectate. Textul a fost

îmbogățit cu numeroase imagini. Estimate în primele faze la un număr de 471 xilogravuri și 26 de hărți, acestea practic se vor dubla, ajungându-se la circa 900 xilogravuri și peste 50 de hărți. Practic, accesibilitatea *Cosmographiei* și valoarea documentară a ei se datorează imaginilor extrem de diversificate, mergând de la orașe, capete încoronate, costume, ocupații, scene cotidiene, heraldică, floră, faună, monștri și orori. Astfel și publicul mai puțin avizat avea cel puțin ocazia de a se delecta cu imaginile. Un alt câștig al *Cosmographiei* este cartografia, fiind strănse la un loc hărțile cu caracter general, dar și cele regionale privind emisfera vestică.

În aceste ediții, Transilvania este prezentată în Cartea a IV-a, alături de Danemarca, Norvegia, Suedia, Islanda, Ungaria, Polonia, Rusia, Bulgaria, Grecia și Turcia, sub formă imagistică (hărți și localități) și descrieri. Ca și cuprindere geografică, hărțile sunt de mai multe feluri: în timp ce unele prezintă Transilvania în contextul central-european, altele prezintă separat doar acest ținut. Din punctul de vedere al dimensiunilor, apar hărți în format pagină dublă și miniaturale. În cele ce urmează, vom analiza aceste creații cartografice, folosind planșe originale aflate în colecțiile autorilor.

În ambele lucrări citate apare o hartă a Transilvaniei, având ca tehnică de redare xilogravura, cu colorare manuală. Deasupra chenarului, titlul ales este: *TRANSSEYLVANIAE TABVLA*, *TRANSSEYLVANIAE XXI ·NOVA TABVLA*., *Die Siebenbürg / so man sunst auch Trassylyuaniam nennt*.

În ceea ce privește harta *TRANSSEYLVANIAE TABVLA* (Figura 4), din punct de vedere al conținutului, își are punctul de pornire din *CHOROGRAPHIA* lui Honterus (Basel, 1532), cu unele mici modificări. De exemplu: în regiunea Țării Secuiești în loc de *CICVLI* apare *Zekeln Schur*, scris cu caractere gotice, se păstrează și denumirile „țărârilor” săsești, scrise și ele cu aceleași caractere (excepție face *Burzeland / Țara Bârsei*, care păstrează grafia latină), iar *Corona* (Brașov) se transformă în *CroneŃstat*.

Pe verso, două însemnări de mână ne oferă indicii foarte prețioase: „*Ex Cosmographia Sebastiani Munsteri, editum año 1550*” (Figura 4.1), scrisă cu cerneală neagră, datează exact ediția, iar o altă însemnare, făcută de această dată cu creionul, o evaluează; probabil că la sfârșitul secolului al XIX-lea harta respectivă a fost achiziționată cu 3 coroane („3. k.”), fiind un preț destul de mare și pentru vremea aceea.

Această variantă, alături de Dacia, a apărut în prima ediție a *Cosmographiei*⁴. Ca frecvență, așa cum afirmă regretatul Lajos Szántai⁵, acest gen de hartă a Transilvaniei este mult mai rară decât cea a Ungariei,

⁴ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁵ SZÁNTAI Lajos 1996.

fiind publicată în trei ediții din *Geographia* și nouă ediții din *Cosmographia*.

O a doua variantă a hărții Transilvaniei este gravată în aramă, are deasupra chenarului titlul *Die Siebenbuerg / so man sunst auch Trassyuaniam nennt* (Figura 5), scris cu caractere gotice și latine, și are același punct de plecare.

Față de exemplarul anterior, se deosebește prin numărul sporit de localități, toate scrise cu caractere latine, Nösner Land (Ținutul Bistriței) se transformă în Bosner Land, iar în colțul din stânga-jos își face apariția un cartuș cu text explicativ unde sunt enumerate principalele caracteristici ale Transilvaniei (Figura 6):

- Transilvania este o țară înconjurată de jur-împrejur și întărită de munți înalți și sălbatici,
- este bogată în de toate, metale, animale, vite, cereale și bucate,
- se vorbește limba germană,
- cel mai important râu este Oltul (Alta sau Alitz) care izvorăște în munții Țării Secuiești (Zekel Schur), curge prin țară, de acolo trece în Valahia (Walachey) iar apoi se varsă în Dunăre (Thonaw). Traducerea integrală se găsește în *Anexa 2*.

O altă variantă de hartă, de dimensiuni mai mici (circa o jumătate de pagină), reprezintă în principal Ungaria și Transilvania, și se întinde până la Bug și Muntele Athos.

Conținutul derivă din harta Daciei, făcând parte din *Rudimenta Cosmographica*, aparținând de asemenea lui Honterus (Figura 7).

Modificările sunt minore și se raportează la schimbarea unor denumiri de ținuturi sau localități, traduse din latină în germană. În afară de Dacia, care amintește despre provincia de odinioară, sunt adăugați „Gete” (geții), între Prut și Nistru. Din cauza numărului enorm de file tipărite, pentru această hartă au fost folosite mai multe clișee din lemn, cuprinzând unele modificări, se observă cu ușurință denumirea „Bosna” în loc de „Bosnia”. Neglijarea calității tiparului se face simțită și prin lipsa unor litere, de exemplu în loc de „Dacia” a apărut „acia”, într-o ediție germană.

În edițiile germane, uneori, deasupra chenarului apare și titlul: *Das vierdt Buech / Transiluanial/Siebenbürgen*. (Cartea a IV-a Transilvania/Siebenbürgen).

Importanța ei rezidă în faptul că a fost publicată în prima ediție a *Cosmographiei*⁶, cu dimensiunile unei file. Micșorarea ei ulterioară se datorează probabil faptului că placa de lemn s-a deteriorat și a fost înlocuită cu alta.

O hartă miniaturală este inclusă într-una dintre edițiile franceze, în capitolul intitulat *LA DESCRIPTION / vniuerselle de Hongrie & de toutes / les parties d'icelle*. (Descrierea Ungariei și a tuturor ținuturilor care depind de ea.) În acest caz, Transilvania / Siebn/bürg ocupă locul central, fiind înfățișată ca un inel aplatizat, înconjurat de munți (Figura 8). În exterior apare Țara Secuilor (Zekeln). Reprezintă un decupaj din harta intitulată *Landtafel des Ungerlands, Polands, Litau, Walachei und Bulgarei*⁷.

În ceea ce privește imaginile de orașe transilvănene, una este cea a Brașovului (*Corona qua Pressouia*)⁸, plasată pe verso-ul paginii, conținând harta Daciei, des folosită în lucrările de specialitate și considerată a fi prima imagine cunoscută a acestui oraș (Figura 9, 9.1, 9.2). Cercetând mai multe ediții, cum ar fi cea de la Basel (1552), am realizat că de fapt este o imagine-clîșeu a cetății Hohentwiel⁹ situată lângă Singen (Germania).

Astfel de clișee au fost folosite deseori în cărțile epocii, de exemplu în *Cronica de la Nürnberg*, 1493.¹⁰ În prima ediție a *Cosmographiei* (1544), la pagina 671 este prezentată și imaginea Sibiului, însoțită de explicația: *Hermenstatt hauptstatt*¹¹ (Figura 10).

Ca și în alte scrieri ale epocii, se poate spune că opera lui Münster nu strălucește prin originalitate. Astfel Transilvaniei, considerată provincie a Ungariei, îi sunt dedicate patru capitole¹². Primul, intitulat *Transilvania, provincie a Regatului Ungar* cuprinde o descriere generală, în cadrul căreia se distinge Țara Secuilor și faptul că aceștia vorbeau o limbă deosebită față de ceilalți locuitori, vorbitori de limbă germană. Următorul capitol se referă la *Orașele Transilvaniei*, cu diferitele lor particularități; Sibiul era aproape tot atât de mare ca Viena și foarte bine întărit; Brașovul era considerat al doilea oraș al țării, după Sibiu, fiind centrul comerțului cu Levantul. Date cu caracter documentar oferă capitolul *Despre rodnicia Transilvaniei*, insistându-se asupra bogățiilor naturale ale ținutului: aur, argint, fier, sare, animale cu aspect deosebit. În ultimul capitol, *Despre administrația Transilvaniei*, cititorul era informat pe scurt despre forma de guvernare a provinciei. Textul, tradus în întregime, se găsește în *Anexa 3*.

În ceea ce privește Transilvania, spre deosebire de epocile anterioare când în lipsa unor informații directe, redarea era vagă, marele câștig îl reprezintă includerea hărții Transilvaniei, aparținând lui Honterus, în circuitul european, înaintea atlasului lui Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum* apărut în anul 1570.

⁶ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁷ MÜNSTER, Sebastian 1544.

⁸ NUSSBÄCHER, Gernot 1977.

⁹ Vezi bazele de date la: www.istitutodatinii.it

¹⁰ RADU, Măriuca 2008.

¹¹ MÜNSTER, Sebastian 1544.

¹² HOLBAN, Maria 1968.

Anexe

1.

Denumită obișnuit și Șapte Cetăți¹³, Transilvania¹⁴ face parte din Regatul Ungar¹⁵ și este înconjurată aproape din toate părțile de munți considerabil de înalți. Cea mai mare parte a locuitorilor vorbesc limba germană; se consideră că aceștia au ajuns acolo¹⁶ încă din timpul lui Carol cel Mare, din Saxonia. În trecut, aveau un duce¹⁷ propriu, dar după ce țara a intrat sub steagul lui Hristos și a fost ocupată de Regatul Ungariei¹⁸, regele Ungariei¹⁹ a fost cel care a numit în fruntea țării un reprezentant al regelui și guvernator căruia i se spune voievod²⁰ în limba localnicilor. Cel mai mare oraș al teritoriului este denumit Sibiu²¹ după râul cu același nume, care trece pe lângă acesta; orașul se numește Hermenstat în vorbirea obișnuită. Cel de-al doilea loc îi aparține Brașovului²² (Cronenstat pe numele obișnuit) unde sosesc mărfuri din Grecia, care se transportă mai departe spre Buda din Ungaria. Solul regiunii este destul de fertil. În apropierea orașului Mediaș²³ se produce o recoltă abundentă de struguri, motiv pentru care acea zonă este denumită Weinland, adică regiune viniferă. În apropierea Clujului²⁴ și a Ocnei Sibiului²⁵, precum și în Țara Secuiască²⁶ se exploatează sare. Nu departe de orașele Zlatna²⁷ și Abrud²⁸ se extrage aur, iar în apropierea orașului Trascău²⁹ se extrage fier. Regiunea este străbătută de numeroase râuri, cele mai importante fiind Mureșul³⁰ și Oltul³¹ pe care Ptolemeu l-a denumit Allutum; ambele sunt navigabile.

2.

Transilvania este o țară, înconjurată de jur-împrejur și întărită de munți înalți, sălbatici și crunți, este bogată în tot felul de metale, fertilă în animale, vite, cereale și tot felul de plante, limbi germane. Cel mai importantă apă este Oltul³² care izvorăște în munții Țării Secuiești³³, curge afară din țară în Valahia³⁴ iar apoi se varsă în Dunăre³⁵.

3.

Transilvania, provincie a Regatului Ungar. Capitolul XXXI

Această regiune este înconjurată din toate părțile de munți uriași, care servesc ca și ziduri, precum bastioanele de apărare ale orașelor, motiv pentru care este aproape imposibil de învins prin război. Oștenii aceștia sunt dârzi și considerabil de puternici.

Dincolo de munți, în partea de est, sud și nord, trăiesc valahi. Acea parte a Valahiei, care se situează la nord, se numește Moldova, iar locuitorii săi sunt oameni sălbatici și năvalnici, reprezentând un bici dur pentru transilvăneni. Moldova găzduiește bărbați belicoși, gata să poarte război oricând. Capitala regiunii este numită Suceava³⁶, Sotzschen pe numele obișnuit. Se spune că acest pământ este imposibil de ocupat. Matia, regele Ungariei, a încercat să-i supună, dar după ce aceștia l-au înconjurat printr-un șiretlic, regele a suferit o înfrângere cruntă și el însuși abia a scăpat cu viață, retrăgându-se în Țara Secuiască³⁷, în vorbirea obișnuită: Zeckenland. Țara Secuiască este o regiune specială a Transilvaniei, locuitorii acesteia vorbesc o altă limbă decât cea a transilvănenilor. Transilvănenii vorbesc în cea mai mare parte limba germană, în schimb, secuii vorbesc în limba maghiară. Secuii au trei orașe³⁸ mai importante, care sunt numite scaune: Kézdi, Orbai și Sepsi,³⁹ în care funcționează câte un scaun de judecată și unde secuii se adună ori de câte ori vor să dezbătă chestiuni importante și legate de întreaga Țară Secuiască. Am anexat această mică hartă a Transilvaniei și a teritoriilor învecinate, aici poți să observi unde se situează acele teritorii care făceau parte din Dacia, cum ar fi: Valahia, Bulgaria, Transilvania, Serbia⁴⁰, Moldova etc.

Orașele Transilvaniei. Capitolul XXXII

Se consideră că printre numeroasele orașe ale Transilvaniei se evidențiază Brașovul, Sighișoara, Bistrița (Nösen pe numele obișnuit), Cluj, Sebeș, Alba Iulia,⁴¹ precum și altele, cel mai mare oraș fiind Sibiu⁴² (pe numele obișnuit, Hermenstatt). Acest oraș are aproape aceeași dimensiune ca și Viena din Austria și este înconjurat de ziduri considerabil de puternice. Datorită numeroaselor lacuri și mlaștini, nu se poate ajunge în apropierea Sibiului nici măcar la o mie de pași. Nu de mult⁴³, voievodul [Transilvaniei] a asediat orașul timp de șapte ani, dar fără succes. Nu departe de aici, mai spre sud, se află Turnu Roșu⁴⁴, o cetate considerabil de puternică situată sus în munți, pe lângă râul coborând valea, acolo unde în munți se deschide o intrare îngustă spre Transilvania. Această cetate servește drept un bastion de apărare pentru toată regiunea, având în vedere că, dinspre sud, nimeni nu poate intra dacă comandantul cetății blochează drumul de acces. În apropierea orașului Sebeș, lângă Orăștie⁴⁵, mai există și o altă cetate, acolo unde se află drumul care conduce spre Transilvania, urmărind cursul râului care trece printre văile

¹³ Septem Castra.¹⁴ Transsylvania.¹⁵ Ungaricum regnum.¹⁶ Explicatie de origine dată de Bonfini, preluată de mai mulți autori.¹⁷ Dux.¹⁸ Hungariae regnum.¹⁹ Rex Hungariae.²⁰ Weivodes.²¹ Cibinium.²² Pressovia.²³ Medwisch.²⁴ Clausenburg.²⁵ Saltzburg.²⁶ Ceculia. (În pronunțarea erasmiană: Țeculia.)²⁷ Schlotten.²⁸ Altenburg.²⁹ Ysenberg.³⁰ Morossus.³¹ Altum.³² Alta sau Alitz.³³ Zekel Schur.³⁴ Walachey.³⁵ Thonaw.³⁶ Sossavia.³⁷ Și aici Ceculia.³⁸ Civitates.³⁹ Kisd, Orbai et Schepsi.⁴⁰ Servia, Rascia.⁴¹ Hermenstat, Cronenstat, Schlesburg, Meduisch, Bistricium, Clausenburg, Millenbach, Weissenburg.⁴² Cibinium.⁴³ În mod literal: în timpul nostru.⁴⁴ Rubea Turris⁴⁵ Bros.

intramontane și munții acoperiți cu zăpadă. Dealtfel, cel de-al doilea mare oraș al teritoriului, după Sibiu, este Corona, zis în mod obișnuit Cronenstat; acest oraș maghiarii îl numesc Brassó⁴⁶, după părâul din apropiere. Pe terenurile acestuia se obțin recolte bogate de cereale și au și multe vite. Se cultivă și viță de vie, însă vinul obținut este acru. De aici pornește un drum îngust printre munți spre Târgoviște⁴⁷; acest drum este apărat de cetatea Bran⁴⁸, ca nu cumva inamicul să poată pătrundă ușor pe aici. Comercianții greci vin tocmai până în oraș și aduc cu ei mirodenii, bumbac, pânză de in, covoare și alte astfel de mărfuri; apoi toate aceste lucruri sunt duse până în Buda. Târgoviște, Tervis pe numele obișnuit, este cel mai mare oraș al valahilor, domeniul inaccesibil și reședința domnitorilor lor. Acesta nu este înconjurat cu ziduri de piatră, ci cu șanțuri de apărare întăriți cu pari de lemn, partea exterioară a acestora fiind împânzită cu nenumeroși pari considerabil de ascuțiți. Aceste șanțuri se află printre mlaștini ascunse de păduri umede și gropi pline cu apă, din acest motiv, iarna, în toată zona înconjurătoare aproape că nu există un drum practicabil.⁴⁹ Aceasta este o provincie a Daciei – menționată anterior – numită de către romani colonie,⁵⁰ motiv

pentru care, din când în când, băștinașii⁵¹ mai vorbesc limba latină și în zilele noastre. Acesta este un popor barbar și crud, acești oameni cred orbește în prorocii și în semne de preziceri și în permanență sunt gata să jefuiască, să prade bunurile altora. Acest loc se află la două zile de mers pe jos din Brașov și, în prezent, este reședința guvernatorului turc, iar printre valahi mai trăiesc și greci, germani, turci și, de asemenea, creștini.⁵² Între Târgoviște și Brașov se situează orașul Câmpulung⁵³ care este locuit de creștini și este locul unde sunt depozitate acele mărfuri care sunt transportate din Târgoviște spre Transilvania. În această regiune se află, într-un loc explicit protejat – datorită condițiilor sale naturale –, orașul Hunedoara unde s-a născut Ioan, tatăl regelui Matia. În 1566, Lazarus von Schwendi⁵⁴, un erou celebru al Germaniei, în regiunea Spiš⁵⁵ a luptat cu mult curaj și excelent împotriva principelui Transilvaniei, a cucerit cetatea Tokaj și a luat înapoi toate teritoriile situate dincolo de trecătoarele din Transilvania, care fuseseră ocupate de principe.

(Trad. și abnot. textelor latinești de Máté BOÉR, textului german de Laura BOÉR)

Măriuca RADU – radu_mariuca@yahoo.com
TAMÁS Sándor – tamassandoruj@gmail.com

Irodalom / Bibliografie

- HOLBAN, Maria
1968 *Călători străini despre țările române*, Editura Științifică, București.
- McLEAN, Matthew
2007 *The Cosmographia of Sebastian Münster: Describing the World in the Reformation*, Ashgate Publishing, Ltd.
- MEURER, Peter
2007 Cartography in the German Lands, 1450–1650, in: David Woodward (ed.): *The History of Cartography*, Vol. III., University of Chicago Press, Chicago, 1172–1242.
- MÜNSTER, Sebastian
1544 *Cosmographia*, Basel, Henrichum Petri, (<http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-8833>)
- NUSSBÄCHER, Gernot
1977 *Johannes Honterus*, Editura Kriterion, București.
- RADU, Măriuca
2004 Țara Bârsei – în izvoare cartografice (~1450-1699), in: Daniel Nazare, Ruxandra Nazare, Bogdan Florin Popovici (ed.): *In honorem Gernot Nussbacher*, Editura Foton, Brașov, 213-220.
2008 Cronica de la Nürnberg (1493) – preliminarii, performanțe, urmări, in: Sorin Cristian Ailincăi, Cristian Micu, Florian Mihail (ed.): *Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare*, Editura Dobrogea, Constanța, 267–275.
- SCHÜLLER, Mechthild
2002 *Weltbild-Kartenbild, Geographie und Kartographie in den frühen Zeit, Ausstellung aus der Beständen der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen*, Göttinger Bibliotheksschriften, Göttingen.
- SZÁNTAI Lajos
1996 *Atlas Hungaricus, 1528–1850*, I–II.köt., Akadémiai Kiadó, Budapest.

Online források / Izvoare online

Fondazione Istituto Internazionale Di Storia Economica „F. Datini”. (www.institutodatini.it)
E-Rara, the platform for digitized rare books from Swiss libraries. (www.e-rara.ch)
Map Forum Magazine, 10 sz. (<http://www.mapforum.com/10/10issue.htm>)

⁴⁶ Pressovia.

⁴⁷ Tergovistus.

⁴⁸ Arx Turzfest.

⁴⁹ „[R]egio immeabilis sit”.

⁵⁰ „[H]aec est provincia Daciae, cuius supra meminimus, dicta apud veteres Romana colonia”.

⁵¹ Sau aborigeni (Aborigines).

⁵² „[H]abitant inter Valachos Graeci, Teutones, Turcae & Christiani”.

⁵³ Langenau.

⁵⁴ Lazarus a Swendi.

⁵⁵ Sepusium.

Transylvania in the Works of Sebastian Münster

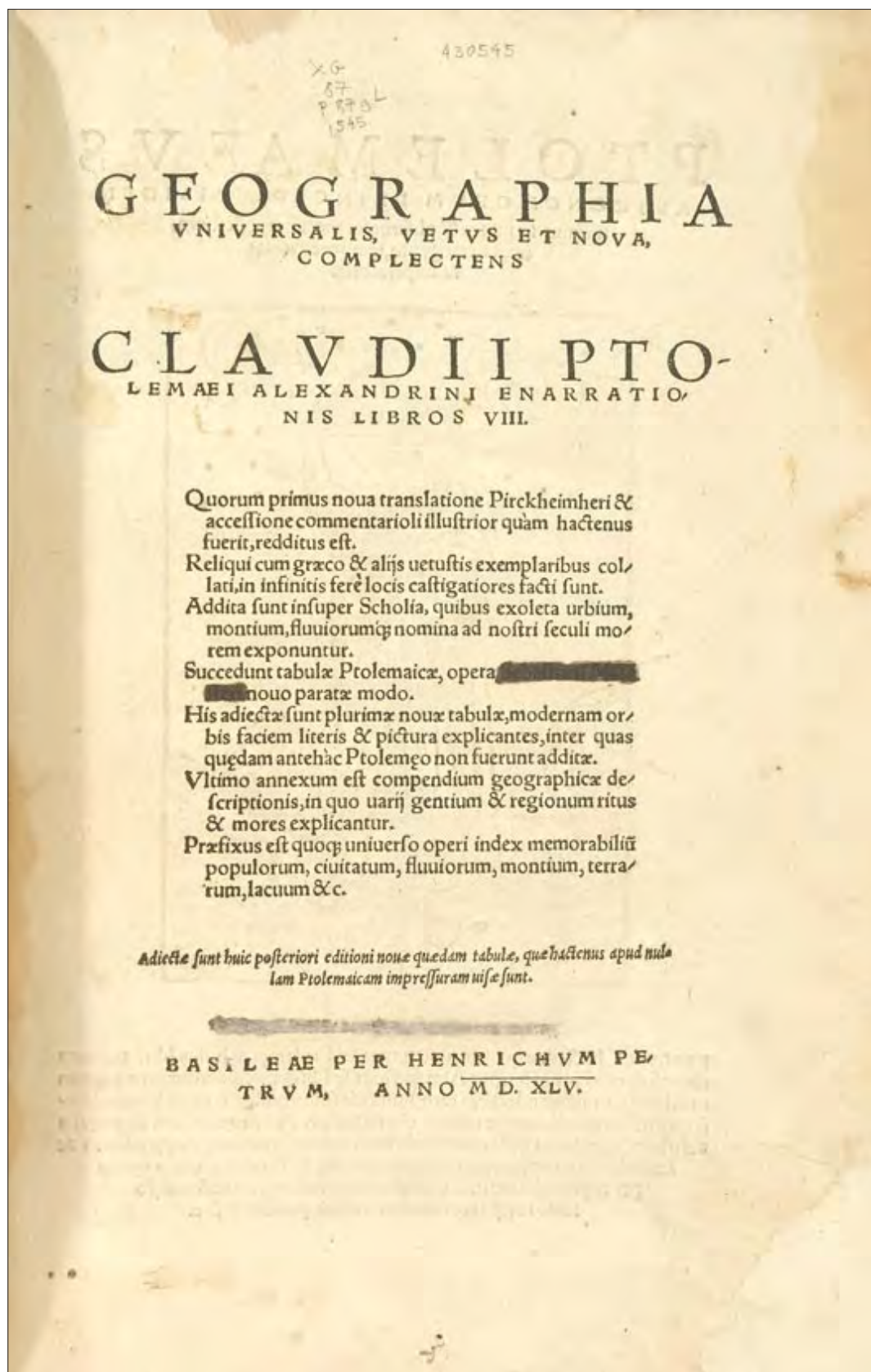
(Abstract)

There are many works in the field of cosmography, like those made by Enea Silvio Piccolomini, Johann Rauw, André Thevet and others, but none of them is as influential as the works of Sebastian Münster (1488–1552). His *Cosmography* excels with the high number of modern maps, the completeness of its texts and pictures, and the sheer number of its editions. The subject of this study is the Transylvanian territory, as it appears in different works of Sebastian Münster.

Képmellékletek / Anexe foto

1. ábra – Figura 1 Sebastian Münster (1488–1552)

2. ábra Az 1545-ös Münster *Geographia* címlapja
Figura 2 Pagina de titlu a *Geographiei* lui Münster, 1545

COSMOGRAPHIA

Schreibung
aller Lender Durch

Sebastianum Munsterum
in welcher begriffen

Aller völder Herrschafften
Secten vnd namhafftiger flecken herkommen:

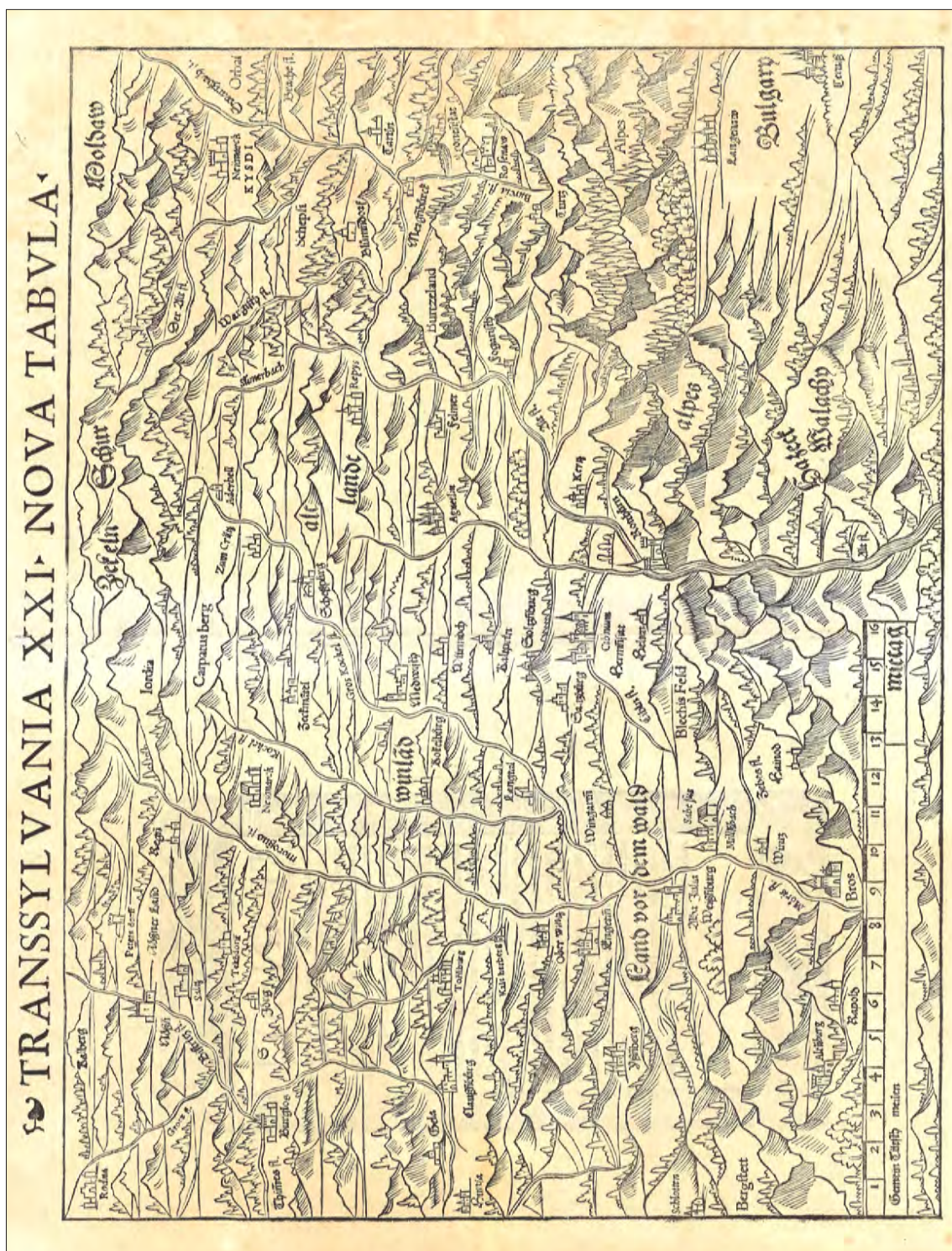
Sitten/gebzeuch/ordnung/glauben/secten/vnd hantier
rung/Durch die ganze welt/vnd fürnem
lich Teütscher nation.

Was auch besonders in iedem lande gefunden
vnd darin beschehen sey.

Alles mit figuren vnd schönen lande tafeln erklet/
vnd für augen gestelt.

Gebruckt zu Basel Durch Henrichum
Petri. Anno M. D. XLiiij.

2.1. ábra – Figura 2.1 Münster: *Cosmographia*
(Az első kiadás címdala, 1544 – Pagina de titlu a primei ediții, 1544)

„TRANSSYLVANIAE XXI. NOVA TABULA“

3. ábra Erdély-fametszet Münster *Geographiájában* – Figura 3 Xilogravura Transilvaniei în *Geographia* lui Münster

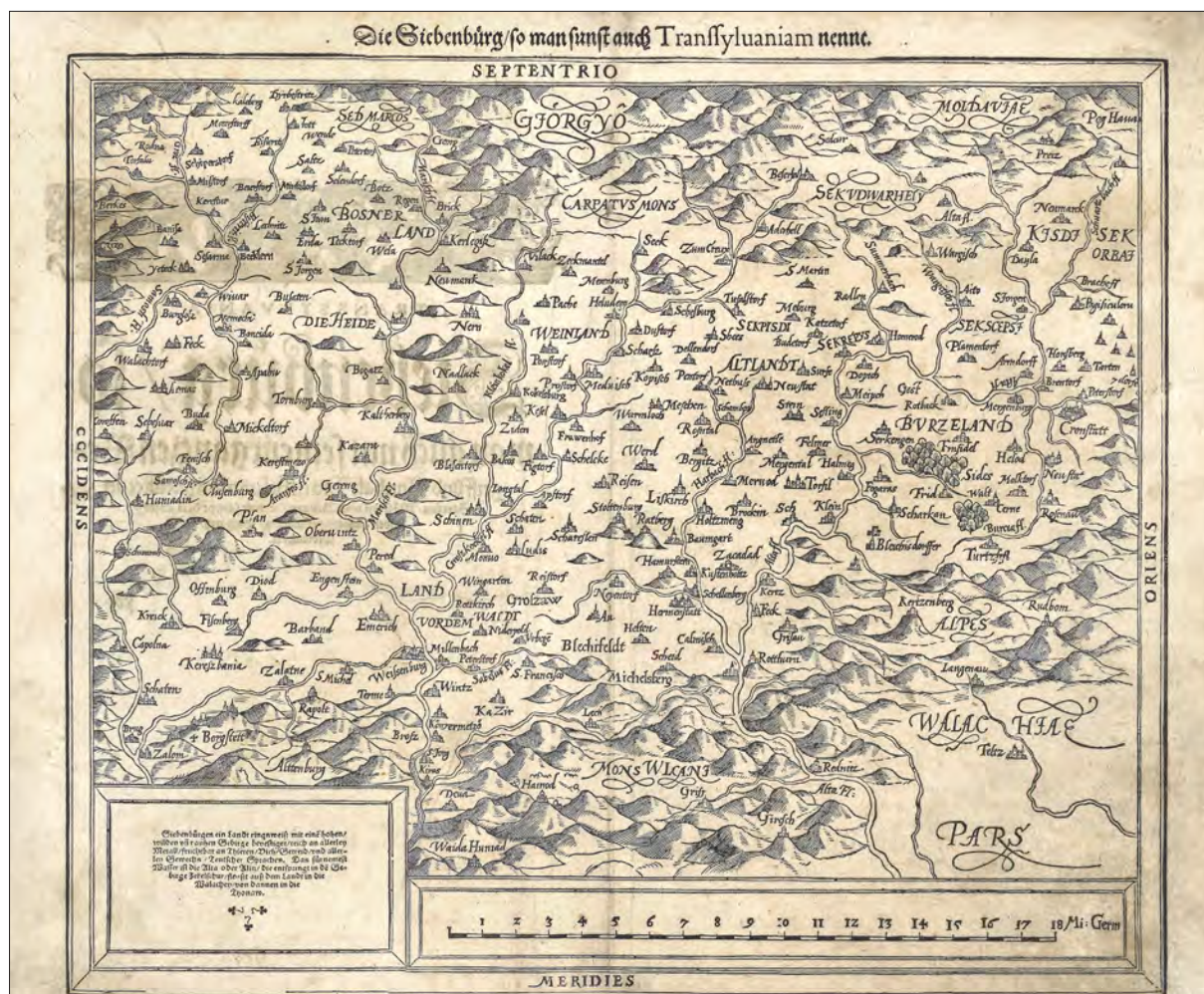
3.1. ábra Erdély-fametszet Münster *Geographiájában* (hátoldal)
 Figura 3.1 Xilografura Transilvaniei în *Geographia* lui Münster (verso)

„TRANSYLVANIAE TABVLA“
 4. ábra Erdély-fametszet Münster: *Cosmographia* 1550-es kiadásában – Figura 4 Xilogravura Transilvaniei în Münster: *Cosmographia*, 1550

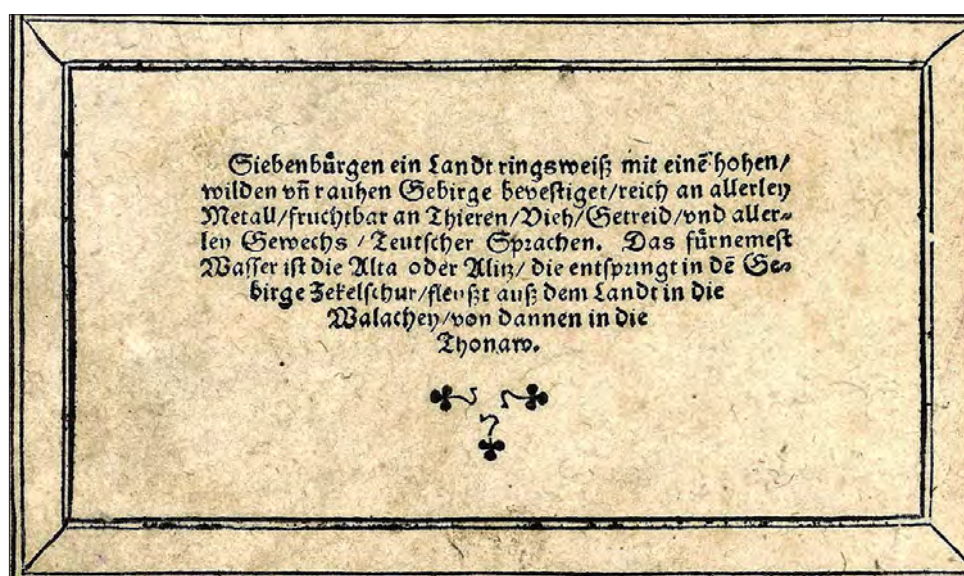
4.1. ábra Erdély-fametszet Münster: *Cosmographia* 1550-es kiadásában (hátoldal)
 Figura 4.1 Xilogravura Transilvaniei in Münster: *Cosmographia*, 1550 (verso)

„Die Siebenbürg / so man sunst auch Transylvaniam nennt.“

5. ábra Erdély-rézmetset 1572-es Münster-kiadásban

Figura 5 Gravură în cupru a Transilvaniei într-o ediție de Münster din 1572

6. ábra Az előző ábra részlete – Figura 6 Detaliul figurii precedente

„Transilvania / Siebenbürgen.”

7. ábra Erdély az 1544-es Münster-kiadás egy térképén – Figura 7 Transilvania pe o hartă din ediția Münster din 1544

Vniuerselle, liure III.

1059

ques que en toutes choses humaines, la variété d'icelle est coulante, toutesfois elle se mon-
 stre mieulx & apparoit plus es gouuernemens des royaumes & seigneuries : comme pou-
 uons veoir du royaume de Hongrie, appartenant au iuste tiltre de ta Maiesté, qui a tous-
 iours eu de gens estranges, & souuentefois a changé de chief, si comme les histoires suy-
 uantes monstrent. Et pource que tu es auourd'hui leur droit Roy & souuerain seigneur,
 j'ay voulu sous ton nom faire icy brefue mencion d'icelluy : afin de ne laisser passer, ou plu-
 tost reietter icelle partie de Europe. Tu receuras donc (ô Roy tresdebonnaire) d'vng
 ioyeux & royal visage, nostre present escrit, lequel j'ay assemblé d'vng grand labeur par plu-
 sieurs années, & recuillis de plusieurs renommez Historiens : & du mieulx que j'ay peu, j'ay
 mis en ordre: non pas Hongrie seulement, mais ausi les autres tiens ayeux royaumes & Sei-
 gneuries: si comme le Romain, le Bohemique, & l'Austrichois. Ta Maiesté (lequelle le Sei-
 gneur Dieu veuille preferuer a tousiours) regardera plustost au couraige de ton
 prompt seruiteur, que a l'estimacion du present. De Basle, ce
 moys de Feurier de l'an apres l'incarnation
 du Salueur du monde,

1550

LA DESCRIPTION vniuerselle de Hongrie & de toutes les parties d'icelle.

La descri-

„LA DESCRIPTION vniuerselle de Hongrie & de toutes les parties d'icelle.”

8. ábra Erdély egy francia nyelvű Münster-kiadás térképén

Figura 8 Transilvania pe o hartă a unei ediții Münster de limbă franceză

LIBER III.

1071

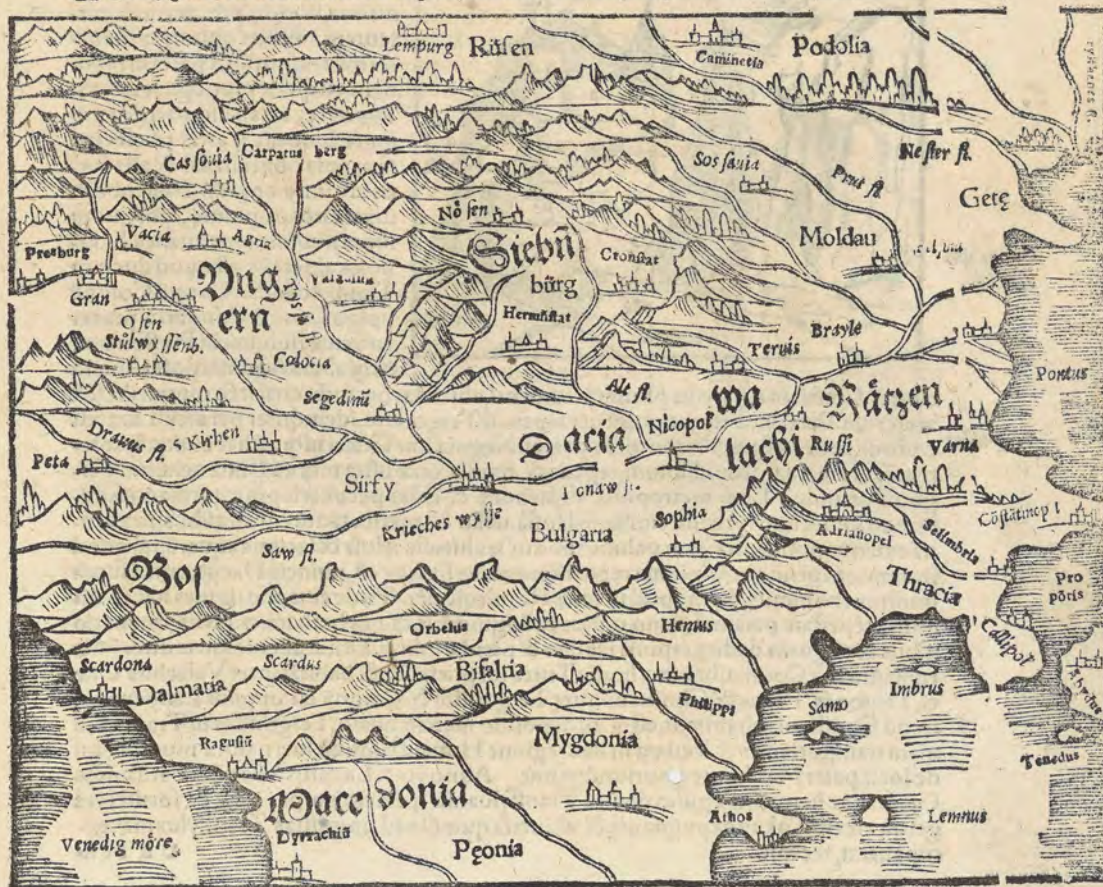
VALACHIA. Cap. XXX.

EA pars Thraciæ quæ Getica olim dicebatur, ubi Darius Hædæus filius pene periit, hodie Valachia appellatur à Flaccis Quiritum gente. Romani enim superatis Getis atq; deletis, Flaccii cuiusdam ductu eò Colonia miferunt, unde primum Flaccia, deinde corrupta uoce Valachia dicta. Astipulatur huic opinioni Romanus sermo, qui adhuc in ea gente durat, ad eò ramen ex omni parte corruptus, ut uix Romano homini intelligatur. Daci postea eam terram occupauerunt, à quibus aliquandiu etiam Dacia dicta fuit, nunc Teutones, Ceculi & Vualachi tenent. Teutones fortes uiri è Saxonia illuc à Carolo Magno transmissi, à septem urbibus quas habitant Siebenburgenses patrio sermone uocatur, licet alij Scythis id ascribant: ut supra memorauimus. Agricultura rei q; pecuariae Valachi ut plurimum student, quod originè gentis arguit. Est Valachia lata regio à Transsylvanis incipiens, usq; in Euxinū protensa pelagus, plana ferè tota & aquarum indigua, cuius meridiem Ister fluuius excipit. Hanc terram incoluere quondam ut diximus Getæ, postremo uerò Romanis armis est subacta, & colonia Romanorum corrupto, ut fit uocabulo, Valachia dicta. Pars eius Turcarum imperio, pars Vngaris paret.

TRANSYLVANIA VNGARICI REGNI PROVINCIA. Cap. XXXI.

Regio hæc undiq; magnis alpihus ceu ciuitas propugnaculis munita circummunitur, quare fit ut bello ferè insuperabilis sit. Parit quoque strenuos ac fortissimos

„TRANSYLVANIA VNGARICI REGNI PROVINCIA.”

9. ábra Erdély egy német nyelvű Münster-kiadás térképén

Figura 9 Transilvania pe o hartă a unei ediții Münster de limbă germană

milites. Extra alpes habitant Vualachi, orientē, meridiē & septentrionē uersus. Ea pars *Moldauia*. Vualachia quæ est à septentrione, uocatur *Moldauia*, sunt q̄ habitatores eius homines sæui & feroces, atq̄ durum flagellum Transsylvanorum. Habet homines bellicosos, & qui semper ad bella gerenda sunt parati. Metropolis regionis uocatur *Sossauia*, uulgò *Sorszchen*. Aiunt terram esse inexpugnabilem. *Matthias* rex Vngariæ conatus est illos suo imperio subiugare, at circumuentus dolis illorum, grauē accepit cladem, uixq̄ ipse effugit, ueniens in *Ceculiam*, uulgò *Zeckenland*. Est autem *Ceculia* peculiaris quædam regio in Transsylvania, cuius incolæ aliam quàm Transsylvani habent linguam. Transsylvani enim pro maiori parte loquuntur Germanicè, at *Ceculi* loquuntur Vngaricè, habentq̄ tres præcipuas ciuitates quas sedes uocāt, scilicet *Kisdi*, *Orbai* & *Schepfi*, in quibus ius dicunt, conueniuntq̄ ibi quoties aliquid arduum tractare uolūt, quodq̄ totam concernit regionem. Apposimus hic tabulam paruam Transsylvaniæ cum adiacentibus regionibus, ut uideas situm terrarum in quas distracta est *Dacia*, nempe *Vualachiam*, *Bulgariam*, *Transsylvaniam*, *Seruiam*, *Rasciam*, *Moldauiam* & cætera.

CIVITATES TRANSSYLVANIAE. Cap. XXXII.

Cibinium metropolis. Inter multas ciuitates quas habet *Trassylvania*, insigniores habentur *Hermestat*, *Cronenstat*, *Schleispurg*, *Meduifch*, *Bistricium*, uulgò *Nœfen*, *Claufenburg*, *Millēbach*, *Vueiffenburg*, &c. Metropolis uerò est *Cibiniū*, uulgò *Hermenstatt*, quæ fere tātæ est magnitudinis quanta *Viēna* *Austriæ*, optimè munita. Non patet accessus ad eam ad mille passus, propter frequētes piscinas & paludes eam cingentes. *Vuauoda* nostris temporibus obsidione cinxit eam 7 annis, sed inanis fuit conatus eius. Nō procul hinc uersus

Corona qua
Prestouia.

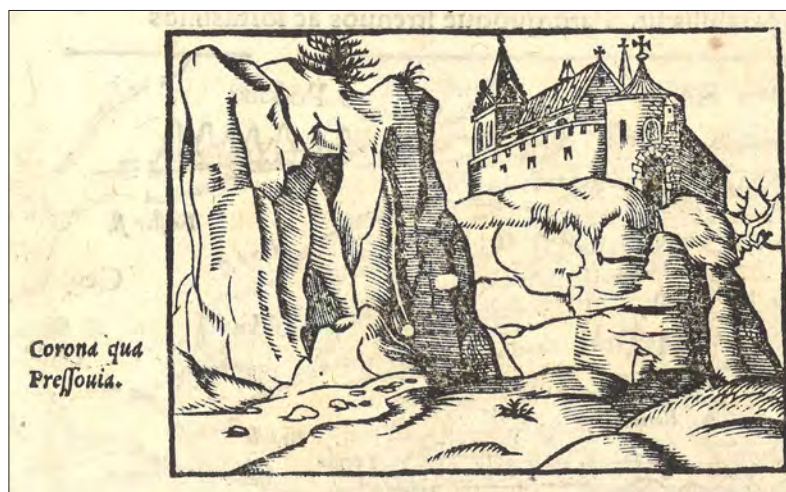
meridiē est *Rubea* turris, arx fortissima, sita in alpib. iuxta decurrentem amnem, ubi angustus inter mōtes introitus patet in regionem, estq̄ ceu propugnaculū totius terræ, ut ab illo parte nemo ingredi queat, si arcis præfectus repagula obijciat. Est & alia fortis arx infra oppidū *Millenbach* iuxta *Bros* oppidum, ubi quoq̄ iuxta fluiū inter cōualles & niuosas alpes iter est quod ducit in *Transsylvaniā*. Cæterū *Coronā* uulgò *Cronenstat*, Vngari à prætercurrente riuo uocāt *Prestouiam*, estq̄ altera regionis post *Cibiniū*

Tergouistus ciuitas. Crescit in agro eius plurimū frumentū, abundat pecorib. crescit & uinum ibi, sed austerum. Patet hinc iter angustū per alpes ad *Tergouistū*, idemq̄ iter per arcē *Turzfest* custoditur ne hosti facilis introitus pateat. Negociatur *Græci* usq̄ ad hanc ciuitatē, adferentes aromata, gossipiū, linum, tapetia & similia, quæ ultra usq̄ ad *Budā* uehūt. *Tergouistus* uulgò *Teruis* metropolis *Valachorū* & sedes peculiaris principū inaccessibilis, non muro, non mœnib. cincta, sed fossa, uallo & agerib. tantū cum sudibus, præacutis exterius positis, sita inter paludes obductas lutolis syluis & lacunis aquarū, ita quod hyeme tota penè circūfinitima regio immeabilis sit, hæc est puincia *Daciæ*, cuius supra quoq̄ meminimus, dicta apud ueteres *Rom. colonia*. Vnde eius aborigines hac etiam nostra tēpestate passim *Latino* utūt colloquio. Est ea gēs barbara, crudelis, diuinatio nibus & augurijs dedita, rapinis semper & prædæ inhias. Distat autē hic locus duorū dierum itinere à *Corona*, habetq̄ hodie *Turca* ibi præfectū, & habitāt inter *Valachos* *Græci*, *Teutones*, *Turca* & *Christiani*. Inter *Tergouistū* & *Coronā* est oppidū *Langenaur*, quod *Christiani* inhabitant, estq̄ ibi depositio mercū, quæ à *Tergouisto* in *Transsylvaniā* transportantur. Est etiam in hac regione *Huniad* oppidū, loci natura munitiss. unde *Ioan. pater Matthiæ reg.* oriundus fuit. Anno 1566. *Lazarus* à *Suuedi* clarissimus *Germaniæ* heros, in *Sepulio* contra *Transsylvaniæ* principem præclare & fortiter res gessit, arcem *Tokay* expugnauit, & uniuersa quæ ille ad angustias *Transsylvaniæ* occupauerat, recepit.

DE FER

„DE TRANSSYLVANIA”

9.1. ábra Az előző ábra térképes oldalának hátoldala – Figura 9.1 Versoul paginii din figura precedentă

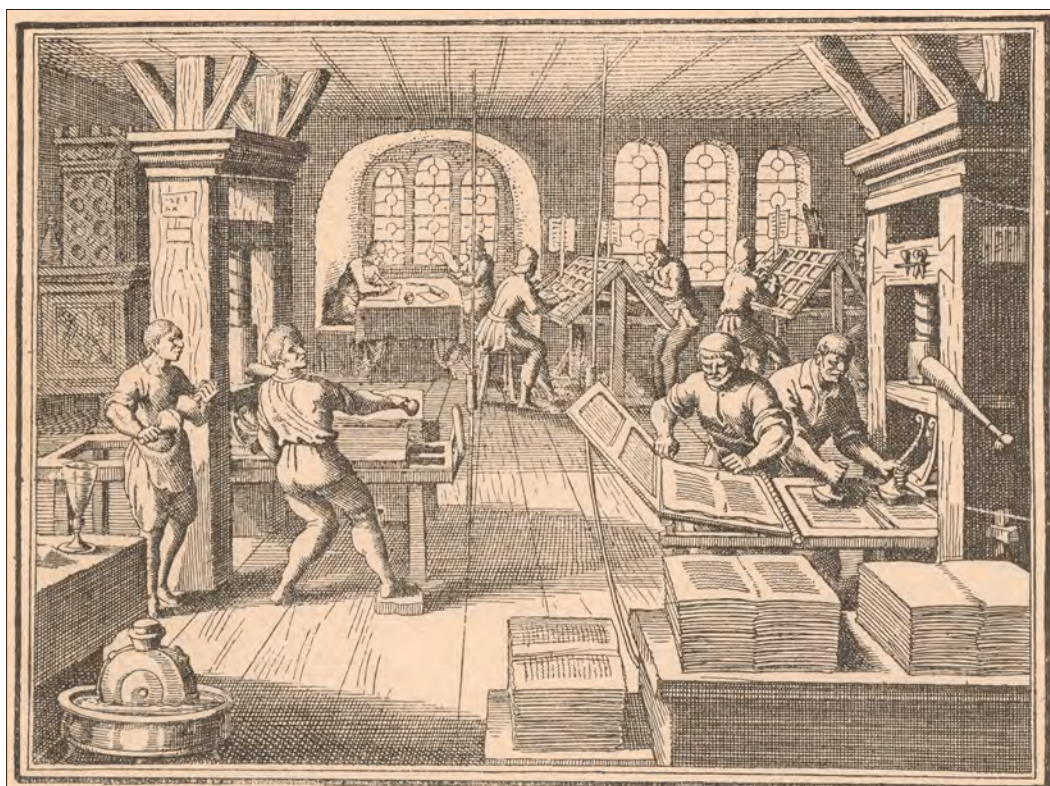
„Corona qua Pressouia”

9.2. ábra Az előző ábra részlete – Figura 9.2 Detaliul figurii precedente

„Hermenstatt / hauptstatt.”

10. ábra Szeben ábrázolása a Münster: *Cosmographia* első kiadásában (1544)
Figura 10 Imaginea Sibiului în prima ediție a *Cosmographiei* lui Münster (1544)

11. ábra 16. századi nyomda – Figura 11 Tipografie din sec. XVI.
(*Tolnai világtörténelme*, Újkor I, 92)